

Хмельницький район

Територія – 1,26 тис. км²

На території району знаходиться 80 населених пунктів.

Кількість населення – 72,0 тис. осіб.

Відстань від райцентру до м. Вінниці автошляхами – 65 км.

Річка: Південний Буг

Адміністративний центр району – м. Хмельник

Населення – 27,9 тис. чол.

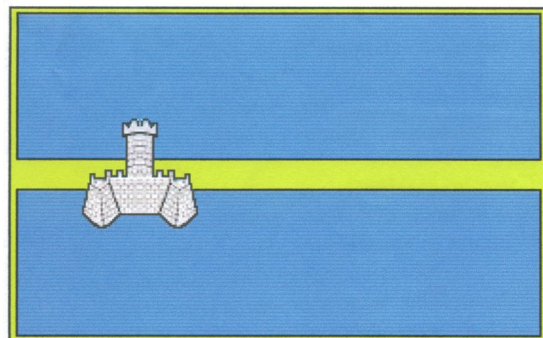
Телефонний код: 0-4338

Мапа Хмельницького району

Герб Хмельницького району

Прапор Хмельницького району

Хмельницький район – не лише багата скарбниця загадкового історичного минулого, але й край мальовничої природи, тихоплинних річок і ставків, чудодійних вод, могутніх лісів, щедрих урожайних полів, неповторних пейзажів, що слугують добрим місцем для туристичних подорожей і відпочинку.

Хмельниччина розташована на Волино-Подільському плато, займає північний захід Вінницької області, межуючи з територіями Житомирської і Хмельницької областей, Літинським і Калинівським районами Вінницької області.

Район розкинувся у південно-західній частині Українського кристалічного щита. А у фізико-географічному відношенні – у двох областях Дністровсько-Дніпровської провінції і лісостепової зони України. Територія району являє собою рівнину з південно-східним нахилом. Поверхня – рівнина, розчленована долинами річок. Із заходу на схід цю місцевість пересікає головна водна артерія краю – річка Південний Буг.

Хмельниччина, як і все Поділля, пройшла складний і багатогранний шлях свого історичного розвитку. У літописах минулого є яскраві сторінки, пов'язані з мужньою боротьбою мешканців за свою свободу і незалежність та з першою національною

революцією ХУІІ ст., коли виникла ідея державності, вироблена великим Б.Хмельницьким. Ця ідея стала вирішальною у подальших визвольних змаганнях, що прокотилися цими землями. Хмельницький край був свідком і Української національно-демократичної революції 1917-1920 рр., яка наблизила давню мрію багатьох поколінь українців про створення єдиної соборної держави.

Прадавня ж історія Хмельниччини розпочинається з поселень часів палеоліту 15-10 тисяч років тому поблизу сіл Попівка та Колибабинці. Продовжує спадок археологічних пам'яток трипільська культура, яка виявлена в селах: Митинці, Широка Гребля, Сандраків.

Найбагатше село на археологічні знахідки – Широка Гребля, де знайдені залишки поселення епохи пізньої бронзи Х ст. до н.е., трипільської культури ІV-ІІІ тис. до н.е., скіфської доби VII - III ст. до н.е., зарубинецької I ст. до н.е., черняхівської культури III - IV ст. н.е., слов'янського поселення (городища) VIII – IX ст. н.е. Тут в 1949-1950 рр. Верхньобузька археологічна експедиція проводила розкопки пізньотрипільського поселення. При дослідженні були виявлені залишки кераміки, вироби з оленячих рогів, наконечники, сокирки, булавки, знаряддя побуту, столовий та кухонний посуд.

Наступну археологічну розвідку у 1980 рр. проводив П.І. Хавлюк, який детально дослідив археологічну історію Хмельницького краю. Завдяки йому були відкриті нові стародавні поселення у селах Березна, Білий Рукав, Кирилівка, М.Митник тощо.

1990 рр. археологічні дослідження продовжили працівники Вінницького обласного краєзнавчого музею, які у с. Петриківцях також знаходили і досліджували цікаві археологічні матеріали.

Ще 1973 р. учні місцевої школи знайшли тут унікальний медальйон. Вчителі відправили його до Москви у військово-історичний музей. Невдовзі звідти прийшла відповідь, що знайдено цінний історичний експонат. В інституті археології АН СРСР після ретельного вивчення, встановили, що різьблений камінь є стародавнім амулетом з магічним словом, написаним грецькими літерами «АБРАСАКС», що означає ім'я «верховного керівника небес». Цей амулет відомий як печатка-гемма. З однієї сторони гемми зображена єгипетська богиня Ізіда – богиня родючості, яка сидить на лотосі (у єгиптян символ відродження, безсмертя). Перед нею стоїть бог Анубіс – покровитель померлих. Він зображений у вигляді шакала. З другої сторони гемми написано магічне слово «АБРАСАКС», в літературному значенні якого сховано число 365, рівне числу днів у році.

На території колишнього Радянського Союзу знайдено таких печаток всього дві, одна із них – в Петриківцях. Загалом у Хмельницькому районі виявлено біля 75 археологічних пам'яток.

У I-V ст. н.е. тут проживали праслов'янські племена. Залишки їх жителів виявлено поблизу Чеснівки, Петриківець, Широкої Греблі.

Є припущення, що нинішній Хмельник стоїть на місці колишнього містечка Божька – резиденції вождя слов'ян-антів Божа. Відомо, що біля с. Жданівка у 1961 р. було виявлене давнє кладовище, у могильних залишках якого виявлені кістяки, що в довжину становили понад два метри. Можливо це і є стародавнє поховання тих таки

антів. Адже «ант» значить «великий», «герой», що узгоджується із звісткою сирійця Захарія (середина VI ст.) про те, що між Дністром і Доном жив народ великих розмірів.

Територія краю належала до славнозвісної Болохівської землі – давньоруської області, що лежала у верхів'ях Південного Бугу, Случі і Тетерева. Болохівські князі вели боротьбу проти спроб Галицько-Волинського князівства приєднати цю територію до своєї. Деякі дослідники вказують, що центром-столицею князівства були Чернятинці, що нині відносяться до Хмельницького району.

1259 р. ці хлібні і медоносні землі силою підкорили своєму впливові татари, які безжально грабували, продавали та гнали в рабство місцеве населення. Криваві сутички з татарами продовжувалися протягом багатьох століть. Тож для захисту земель тодішні литовські князі почали будувати укріплені фортеці. Таким чином на початку XV ст. з'явилися замки-фортеці та оборонні споруди у Хмельнику, Уланові, Сальниці, Остріжку. У 1512 р. старостою на хмельницьких землях було призначено Предслава Лянцкоронського, який служив у князя Костянтина Острозького і який прославився мужньою боротьбою проти татарських загонів.

Не припинялися спустошливі напади татар на ці землі і на початку XVII ст. 1623 р. у полон був взятий хмельницький староста Микола Отрусь, який провів у неволі два роки.

Тож у ці неспокійні часи знову і знову польською королівською владою надаються пільги і привілеї прикордонним поселенням, що стояли на «татарських шляхах». 16 квітня 1606 р. польський король Сигізмунд III на ім'я кам'янецького каштеляна Якова Претвича надає нові привілеї на розвиток Уланова. Отримує Магдебурзьке право Сальниця. Це сприяло значному зростанню і зміцненню цих поселень.

Вже 1615 р. Уланів мав гарно укріплений замок-фортецю та розвинуту комерцію. Його купці були відомі і мали свої лавки в Бердичеві, Хмельнику, Вінниці, Києві. Приблизно на ці роки припадає заснування біля 10 сіл Хмельниччини. А козацька першооснова відбилася у легендах і назвах місцевих поселень: Петриківці, Рибчинці, Тараски, Березна, Зозулинці та ін.

Для протидії національно-релігійному гніту та насильницькому окатоличенню місцевого населення, що посилюється в цей час у краї, князь Острозький засновує у Хмельнику вищу школу, завідуючим і ректором якої довгий час працював Христіан Френкен. Для більш активної протидії просуванню католицизму по Україні, 1585 р. у місті було скликано Социніанський собор.

Як вияв протесту проти релігійного і національного гніту у ці часи вибухають у краї масові народні повстання під проводом Косинського, Наливайка, Лободи, Трясила, Бута (Павлюка).

Могутньою хвилею народна боротьба знайшла свій яскравий вияв у Визвольній війні 1648-1654 рр. В одному з листів тодішній староста С. Лянцкоронський писав, що «майже всі селяни і міщани піднялися на боротьбу і вступають до війська Хмельницького».

У 1734 -1735 рр. велика кількість повсталого населення краю брала участь у гайдамацькому загоні Митки, що активно діяв у Хмельницькому старостві.

За участь у Коліївщині польсько-російські карателі жорстоко закатували її ватажків та місцевих селян учасників повстання. Масові страти проводили у Хмільнику, Уланові, Куманівцях, Чудинівцях та інших поселеннях. Їх привселюдно садили на палю, вішали, відтинали голови, руки, вуха, носи, виколювали очі, відрізували язика... Після придушення повстання помітно зростає панщина, старостівські володіння та доходи старост. Відомо, що 1765 р. староста міста Й. Осолінський одержав чистого прибутку у розмірі 98208 злотих.

Хмільник у цей час нагадував своєрідний острів, що з усіх боків був оточений водою. Два мости через Південний Буг з'єднували острівне положення міста. Костьол був наполовину кам'яний, з двома банями і вежами. Місто мало чотири церкви. Весь замок обнесений високим частоколом. В середині фортеці красувався дерев'яний палац із восьми кімнат, залом, флігелем та іншими прибудовами.

Тож шанувальники сакральної архітектури можуть тут помилуватися будівлями стародавніх церков, костьолів, дзвіниць, які й нині приховують чимало таємниць і загадок.

Костьол Пресвятої Трійці побудований 1630 р. у пізньоготичних формах з рисами ренесансу. Збудований з піщаника, хрестовий, однонефний з боковими капелами і оборонною баштою на головному фасаді. Головний вхід оформлений різним порталом у вигляді глухого безфронтонного портика. Пам'ятник цікавий як зразок синтезу архітектурних стилів. Він і досі є окрасою містечка.

Зацікавить подорожуючих Свято-Михайлівська церква, зведена у 1765 р., на місці колишнього Голодківського монастиря. Найбільшою цінністю якого була чудотворна ікона Святого Миколая. З тих далеких років до нашого часу ікона зберігається і шанується хмільничанами.

Історичні джерела розповідають, що спочатку вона знаходилася у монастирській їдальні. «... И такъ какъ была уже ветха», настоятель монастиря розпорядився викинути її у річку Південний Буг. Однак, на наступний день ікона з'явилася в їдальні на тому ж місці, де й перебувала раніше. Тоді сам настоятель пустив її у воду. Ікона знову з'явилася, але вже на цвинтарі на одному з надмогильних хрестів. Звідти її взяли як дорогоцінну святиню і внесли до монастирського храму.

Уланів

Цікава історія Уланівської Свято-Воздвиженської церкви, що височить на пагорбі біля витоків річки Сниводи. Перша згадка про неї датована 1648 р., коли козаки у своєму укріпленні збудували дерев'яну церкву. На жаль, козацьку фортецю зруйнували, а дерев'яну церкву з усіма цінностями продали.

1773 р. на місці фортеці почали будувати новий кам'яний храм за проектом відомого українського зодчого Івана Петровича Барського. У 1777 р. його було освячено на честь Вознесіння Господнього. В церкві зберігалася чудотворна ікона Богородиці « Утамуй мої печалі». Існує повір'я, що свята ікона пливла річкою і прочани намагалися її зловити, та далася вона в руки лише благочестивій вдові, яка й витягла святиню. Під час революції храм закрили а цінності, в тому числі й ікона Богородиці, безслідно зникли. Сьогодні храм продовжує виконувати свою велику

духовну місію. Тут діє недільна школа, де протоієрей Ярослав Микитин займається релігійним вихованням дітей. Теми подаються у тісному зв'язку із сучасним життям-буттям українців з його звичаями, традиціями, обрядами, тобто з усім тим, що складає православну культуру народу.

Гордістю Хмільницького краю є й самобутні дерев'яні храми: Свято-Михайлівський 1845 р. с. Голодьки; Свято-Дмитрівський 1849 р. с. Березна; Свято-Михайлівський 1849 р. с. Маркуші; Свято-Покровський 1732 р. с. Митинці; Свято-Парасковійський 1859 р. с. Торчин; Свято-Антоніївський с. Лозова; Святителя Феодосія Чернігівського с. Вугли.

У колишньому козацькому селі Лісогірка, що за легендою засноване козаками-мазепинцями (звідки і його перша назва – Мазепинці), знаходиться величний Свято-Рождественський храм пророка Предтечі Хрестителя Іоанна.

Залишки від палаців, костьолів, старих будівель можна побачити у селах Курилівка, Митинці, Морозівка, Подорожна, Рибчинці, Куманівці, Воронівці, В. Остріжок.

До наших днів дійшли: садибний будинок XIX ст., с. Б. Рукав; римо-католицька каплиця 1827р. с. Держанівка; костьол XVIII ст. с. Скаржниця; Свято-Преображенська церква 1859 р. с. Курилівка; комплекс споруди панської економії початок XX ст. с. Кустівці; садибний літній будинок 1905 р. с. М. Остріжок; Свято-Покровська церква 1882 р. с. Маркуші; Свято-Миколаївська церква 1824 р. с. Рибчинці; Різдва Пресвятої Богородиці 1839 р. с. Тараски; Залишки фортеці XVIII ст. с. Уланів .

Та Хмільницький край приваблює туристів не лише своїми архітектурними пам'ятками стародавньої історії і культурою, але й мальовничою природою, сприятливими кліматичними умовами, чудовими пейзажами. Хмільницький район – це краса річок, лісів, полів і працелюбних людей.

Незвичайними природними краєвидами, шумом джерельної води та привабливими пейзажами можна помилуватися, завітавши до сіл Березна, Чудинівці, Широка Гребля, Кирилівка, Порик. Особливе захоплення подорожуючих викликає «Хмільницька дача»– заказник загальнодержавного значення Тут, серед могутніх дубів у трав'янистому покриві зростають рідкісні рослини – любка дволиста, підсніжник звичайний та ін. Красою і ніжністю відрізняється любка дволиста. У цієї рослини тільки два листки, а з них на високому стеблі букетик білих квіточок.

Окрасою Хмільницького району є природне урочище «Рибчинецька дубина», що біля сіл Рибчинці та Маркуші. У цьому невеличкому ліску зустрічаються мальовничі куточки зеленого різнотрав'я та розкидистих ялин. Велику популярність цій зоні принесли соколи-кібчики. Кібці – дуже гарні і рідкісні птахи. Зустріч з ними в природі завжди викликає захоплення і справляє незабутнє враження. Кібці менші за граків, але сміливіші та більш войовничі. А однією з причин такого масового їх поселення у цих місцях стала гніздова колонія граків, у якій вони поселилися. Здавна відомо, що це гордовите соколине плем'я гнізд не будує, а займає вільні гнізда інших птахів. Прилетівши пізніше граків, кібці претендують на «житлову площу», вони приступом захоплюють гнізда ... і виганяють граків. Кібці надзвичайно гарні птахи, і для фотолюбителів це рідкісний і бажаний об'єкт. Світлини такого птаха залишать добру згадку про цікаву подорож.

Туристів, які люблять рибальство, може зацікавити заказник місцевого значення «Сандрацький» – одне з найкрасивіших місць де водиться сом, щука, судак, лин, короп, лящ, карась, окунь, гніздяться тисячі водно-болотних птахів. Тут добре себе почувають і будують велетенські хати бобри, мешкають ондатри, видри. Біля с. Кирилівки знаходиться ціле поселення бобрів (понад 25 осіб). У заказнику створили свої колонії гніздування сіра, велика біла, руда чаплі. На водоймі систематично гніздиться лебеді-шипуні, які будують свої гнізда в зарослях очерету

Чудові краєвиди, родючі землі цього села здавна приваблювали до себе людей, які тут оселялися і будували житло, чимало приїждить і відпочиваючих.

Своєю неповторною красою вражають заповідні урочища місцевого значення Хмільницького, Березнянського лісу, Дубина (с. Березна). Хмільницьке – це неповторна лісова ділянка з високопродуктивними насадженнями дуба звичайного віком понад 90 років. На перший погляд така ж, як і багато інших. Так само наповнена пташиним співом, барвистими метеликами, бджолами, різними комахами. Але повсюди, в трав'янистих місцях тут можна побачити округлі листочки, схожі на відбиток кінського копита. Це – рідкісна рослина копитень.

Подорожуючи лісами Хмільницького району не можна оминати і прекрасний та загадковий Мар'янівський ліс, який щедро пригостить калиною, ожиною та суницями. Потрапивши до Лознянського лісу – відчуваєш єдність з природою і часом. Лісове багатство краю продовжується у селах Стара Гута, Володьки, Думенки. Назавжди зостануться у пам'яті подорожуючих живописні місця сіл Чудинівці, Кирилівка, Широка Гребля.

У цьому мальовничому краї, майже кожне село вражає своїми природними багатствами і щедротами.

Краєвиди с. Воронівці захоплюють похиленими вербами над тихим і прохолодним ставком. Недарма, гостюючи у місцевої княгині Кароліни Івановської-Вітгенштейн у 1847-1848 рр. всесвітньовідомий угорський композитор, піаніст, диригент Ф. Ліст створив цикл творів, які увійшли до збірки «Колоски з Воронівець» і які увібрали в себе п'єси на українські і польські теми – «Українська балада», «Жалість», «Заклик», «Благословення Бога наодинці», «Гімн любові», музичні обробки на українські пісні «Ой, не ходи Грицю», «Віють вітри, віють буйні», в тому числі на пісні Шопена «Бажання дівчини», «Угорську рапсодію № 2» та ін.

Саме тут Ліст почав працювати над величезним симфонічним твором, пов'язаним з «Божественною комедією» Данте.

Між композитором і молодою княгинею, зі смуглявим східного типу обличчям виникає глибоке кохання. «Тільки до Вас, тільки з Вами, можу я йти вперед, вся моя віра, всі мої надії, моя любов зосереджені на Вас і Вами закінчуються віднині і навіки», – писав Ф. Ліст в одному з листів до коханої жінки.

Проте доля цих двох закоханих була сповнена постійними хвилюваннями, невизначеністю, турботами і відчаями сімейних невдач. Їм так і не судилося одружитися, хоча обоє все життя прагнули бути разом.

Взагалі це мальовниче подільське село, яке нещодавно відзначило 500-ліття свого заснування має багату і трагічну історію. Її дослідив палкий прихильник рідного краю Микола Никифорович Дорош. На його переконання, це на місцевій річці Сниводі у 1362 р. війська князя Ольгерда вщент розгромили татарські орди і звільнили Хмільник.

На прохання М. Дороша на місцевому кладовищі встановлено гранітну стелу-пам'ятник жертвам голодомору, адже із 1437 мешканців с. Воронівці у страшному 1933 р. померло з голоду 850 сельчан. Загалом же у Хмільницькому районі виморено голодом більше 24 тисяч краян... Так трагічно розвіялися надії і сподівання хмільничан на краще життя за радянської влади.

Дивним куточком місцевості є й с. Морозівка, де можна зустріти лебедів, які вже декілька років гніздяться на ставку, пройтися алеями лип, завітати до фруктового саду зі стиглими духмяними грушами та запашними соковитими яблуками.

Подорожуючи Хмільницьким краєм, вас зачарує шепіт річок, гомін зелених лісів, спів дзвінкоголосих пташок, запах і розмаїття квітів, суничні галявини, широкі поля, де обабіч ростуть волошки і маки.

Неможливо перерахувати всі лікарські трави і квіти, на які надзвичайно багата ця місцевість. Барвінок, любисток, м'ята, волошки, полин, папороть, грицики, деревій, чистотіл, мати-й-мачуха, Петрові батоги, татарське зілля, валеріана, кропива, лопух, кульбаба, подорожник, живокіст, любка, чебрець, звіробій, ромашка і т.д.

А скільки тут побутує цікавих легенд, що пов'язані з травами, про які охоче розповідають сільські старожили. Рослини завжди займали важливе місце у віруваннях, звичаях, обрядах, повір'ях місцевих жителів. Вони освячуються в церквах, ними прикрашають храми й ікони на великі свята – Маковея, Воздвиження Чесного і Животворящего Хреста Господнього, Вербну неділю, Успіня Божої Матері, Івана Купала.

На Маковея вшановують сім святих мучеників Маковеїв. У цей день святять квіти та мак. Люди приносять до церкви букетики квітів та великі, достиглі голівки маку. Після посвяти квіти і мак кладуть за образами і все це зберігається аж до весни. Весною ж мак розсівають на городі.

На свято Воздвиження Чесного і Животворящего Хреста Господнього прикрашають квітами Хрест, як символ дерева життя, кладуть на святий престол, де лежить Євангеліє.

Напередодні дня Святої Трійці татарським зіллям завітчують свої хати, розкладають зілля перед дверима, по кімнатах і т.д.

На Івана Купала збирають лікарські трави і різне приворотне і відворотне зілля (чари). За народним повір'ям дитина, викупана у відварі трав, зібраних на Івана Купала буде сильною та здоровою. Як і кожне народне свято, Івана Купала місцеві жителі проводять з багатьма своєрідними обрядами, піснями тощо.

Важливими центрами збереження та пропаганди місцевих традицій і звичаїв, історії краю, його видатних земляків є місцеві книгозбірні. Зокрема, до 640-річчя Хмільника

центральною бібліотекою було проведено цікавий День краєзнавства «Про мій Хмільник так просто не сказати».

Вважається, що назва старовинного українського міста Хмільник походить від рослини хміль, що у великій кількості ріс на території, де згодом було засновано поселення. Про красу навколишньої природи місцевості ще у XIX ст. писав історик М. Симашкевич: «Місцевість, на якій розташоване місто Хмільник зачаровує. Знаходиться воно на невеликому острові, що утворений двома рукавами Південного Бугу, а тому здалеку здається, що місто плаває на воді. На північ і на схід від Хмільника простягаються родючі лани, а на заході та півдні – чорні дрімучі ліси». Місцевість Хмільника, за словами історика, поетична і напрочуд зручна, а тому, зрозуміло, не могла не приваблювати до себе людей, нерідко і знатних.

Хмільницький літопис повідомляє про ті далекі часи: «... ще за непам'ятних часів на острові, де стоїть тепер Хмільник, жили мужні, хоробрі та спритні люди. Вони часто нападали на татар, а потім ховались від них на острові, покритому густими заростями лози та калини, повитими хмелем в такій кількості, що можна було сховатись від спеки та холоду».

Ці люди, ймовірно, відносилися до найдавніших предків – уличів або тиверців, які згодом були підкорені князем Ігорем і ввійшли до складу Київської Русі.

Була і пісня складена про хміль «Ой хмелю, мій хмелю». Вона і нині є популярною на Хмільниччині.

До речі, Хмільницький літопис був знайдений у с. Голодьки в місцевій церкві. Літопис складений невідомою особою, що походила, ймовірно, з Хмільника. Автор літопису ретельно реєстрував історичні події на Правобережжі, зокрема в Хмільнику, що відбувалися протягом 1636 - 1650 рр., а також факти поточного життя. Описав у хронологічному порядку козацькі повстання 1636 - 1638 рр. під проводом Павла Бута (Павлюка) й Карпа Скидана, перші роки війни Богдана Хмельницького: битви під Жовтими Водами, Корсунем і Пилявцями, поразки польського війська на Поділлі, перемоги Максима Кривоноса біля Немирова, Махнівки, Животова, Бердичева, Тульчина, спустошення Поділля від татаро-турецької навали тощо.

За історичними джерелами заснування Хмільника належить до середини XIV ст. Йдеться про те, що литовський князь Ольгерд, розбивши татар на річці Сині Води, оволодів невеликим поселенням – Хмільником.

Народні легенди свідчать, що поява міста відноситься до більш раннього часу – до другої половини XII ст.

У 1223 р. на р. Кальці орда Чингізхана розбила війська руських князівств та половецьких ханів. Проходячи через Поділля, у Хмільнику племена половців побачили багаті луки для випасу худоби. Князь Данило закріпив половців за фортецею Хмільник.

За народними переказами, відомо, що у грудні 1240 р. хмільницький воєвода Данило боронив Київ від хана Батия. Хоробрість воєводи надзвичайно здивувала і вразила Батия. Він наказав полонити сміливця і запропонував йому перейти до нього на службу. Воєвода не згодився і темної ночі втік до Хмільника. У бою за місто він загинув смертю хоробрих. Татари ворогів за хоробрість поважали і спорудили кам'яний

склеп, де й поховали воєводу. На жаль, де ця могила, і чи є це правдою хмельничанам невідомо.

Подальша історія Хмільника тісно пов'язана з історією Поділля, яке привертало увагу Литви, Польщі, Росії, кримських татар. Упродовж століть тут точилася жорстока боротьба за володіння цими багатими землями. У Хмільнику певний час перебував гетьман Іван Виговський.

Після перемоги під Конотопом у жовтні 1659 р., він розташувався у місті, де чекав допомоги від польського війська. Серед місцевого населення у цей час шириться невдоволення гетьманом, який прагнув об'єднатися з поляками. Цим скористався боярин Шереметьєв, військо якого значно переважало загонами Виговського. Під Хмільником відбулася битва, в результаті якої гетьман зазнав поразки. Переможений, але із славою хороброго воїна, Виговський залишив поле битви і з рештками козаків відступив на Волинь під Дубно. Та це лише один епізод серед багатьох інших яскравих і трагічних історичних подій, що відбувалися на теренах міста.

Гордістю сучасного Хмільника є кутова вежа фортеці, побудована Яном Гарнавським у 1534 р. на насипному пагорбі для захисту від турецько-татарських набігів. Висота вежі сягає 20 метрів, товщина стін – 1,5 м. Вежа має двоярусне підвальне приміщення і двоповерхове приміщення над підвалом. На другому поверсі підвального приміщення збереглися бійниці. Протягом віків вежа використовувалася як оборонна споруда, мусульманська мечеть, православна церква, складське приміщення і навіть кафе. В даний час у ній розмістився історичний музей.

Місцевий краєзнавець, директор хмільницького історичного музею зібрав цікаві відомості про ще одну непересічну пам'ятку архітектури Хмільника та людей, яким довелося тут мешкати – розкішний літній палац колишнього власника міста, грека за походженням, графа Костянтина Івановича Ксідо, що зведений на пагорбі над Бугом, за проектом відомого архітектора І.О. Фоміна у 1911-1915 рр. З боку річки відкривається панорама мурованого ренесансного замку з баштами у кутках. А от білосніжний парадний фасад будівлі з колонадою над головним входом вважається взірцем архітектури класицизму. Особливість цієї будівлі полягає в тому, що вона не має тильної сторони, натомість у неї два фасади. Разом з палацом будувався і кам'яний міст.

На берегах Південного Бугу утримувався також старовинний розкішний парк, що належав ще попередньому власнику графу Левашову. Однак, парк був понівечений фашистськими окупантами, котрі вирізали трьохсотлітні липи, декоративні ялини та інші цінні породи дерев.

Історія, що пов'язала долю самого Ксідо з Хмільником, доволі цікава. Бо ж сам він не тутешній. Тож історія така...

Перша половина XIX ст. у житті подільського краю ознаменована визначними повстаннями Устима Кармалюка. Невловимий народний месник завдавав стільки шкоди царевим поплічникам, що місцеві жандарми хапалися за голову від безпорадності. Саме із-за Кармалюка у трьох подільських містечках були розташовані Казанські піхотні полки. Один розміщувався у Хмільнику, другий – у Літині і третій – у Летичеві.

В кінці XIX ст. на службу до Хмільника приїхав молодий поручик Ксідо. Тут він одружився на багатій, проте глухонімій дочці графині Левашової.

Коли у 1904 р. розпочалася російсько-японська війна, теща Ксідо влаштувала його на службу у Порт-Артур в якості ад'ютанта генерал-лейтенанта Анатолія Михайловича Стесселя – однієї з одіозних і суперечливих постатей російсько-японської війни, що розпочалася 8 лютого 1904 р. і закінчилась 27 липня 1905 р. поразкою Росії. У нерівному бою 20 грудня 1904 р. Стессель здав фортецю японцям, що наробило великого галасу у столиці Російської імперії. Його разом з іншими винуватцями капітуляції притягнули до кримінальної відповідальності і навіть приговорили до розстрілу. Під час суду генерал звинуватив в усьому одного себе. Хоча, вчинивши таким чином, Стессель врятував життя 35 тис. офіцерів, смерть яких була неминучою і безглуздою.

Після помилювання царем, Анатолій Михайлович на запрошення свого колишнього ад'ютанта приїздить до Хмільника. Тут його гостинно прийняли, оточили теплом і турботою. Господар виділив для помешкання Анатолія Михайловича красивий двоповерховий кам'яний особняк, у стінах якого опальний царський генерал жив з 1908 по 1915 рр., тобто, до своїх останніх днів. Прах Анатолія Михайловича Стесселя покоїться в склепі, що знаходиться під руїнами колись красивої за своєю архітектурою каплички, зруйнованої свого часу більшовиками. Тож нині ця святиня потребує відновлення.

Громадянська війна у краї призвела до розорення і спустошення й до того бідної місцевої промисловості. Не обійшли ці землі і страшні роки голодомору, коли в селах Хмільницького району сталінські поплічники забирали хліб, вирощений не тільки на ланах колгоспів і радгоспів, але й на землі одноосібників та присадибних ділянках колгоспів. Під цинічним лозунгом «вилучення хлібних надлишків» екзекуційні бригади трусили садибу за садибою, чинили в кожному селі безсудну розправу: розкуркулювали, кидали до в'язниці, виганяли з хати, били, штрафували. Десятки сільрад, колгоспів, які не здали хліб було занесено на «чорну дошку», тобто люди не мали змоги купити ані одягу, ані взуття, ані будь-якого краму, навіть солі та сірників. Планів хлібоздачі дотримувалися навіть тоді, коли з'явилися перші повідомлення про пухлих від голоду сільчан. На сільських вулицях падали виснажені люди, а в с. Петриківцях у період голодомору померло людей більше, ніж проживає тепер.

Репресивна політика сталінського режиму забрала до таборів з м. Хмільника і Хмільницькому району 591 чол. А скільки ще невідомо?

Не встигли вцілілі хмільничани отямитися від знущань і принижень власної влади, як почався фашистський терор. 13 липня 1941 р. німецькі війська захопили Хмільник. За

часи окупації було загнано у німецьке рабство 750 жителів містечка, всього ж розстріляно, замучено і знищено лише у місті 11750 людей.

Особливо трагічним для хмільничан видався морозний день 9 січня 1942 р., коли відразу по - звірячому було знищено 6800 людей. В сорокаградусний мороз німці зібрали мешканців і погнали до місцевого лісу, де завчасно з німецькою акуратністю та рівнесенькими стінками викопали глибоку яму. Біля неї поставили німецького ката з автоматом. Людям, з усіх боків оточених гітлерівцями, наказали роздягатися і по черзі сходити до ями. Першими, за наказом німців, мали йти діти, яких перед очима матерів безжалісно розстрілювали. Деякі жінки, міцно обнявши своїх діток, разом з ними кидалися у прірву...

З 10 по 18 березня 1944 р. частини Червоної армії визволили лівобережну частину Хмільника. Цікаво, що після його звільнення в декількох будинках розмістився штаб 18-ї армії з політвідділом, очолюваним у той час полковником Л.І. Брежнєвим.

У грізні роки фашистської окупації тисячі хмільничан боронили свою землю на фронтах, трудилися у тилу, наближаючи жадану перемогу. Вони нагороджені орденами, медалями і серед них є Герої Радянського Союзу.

Що ж сьогодні являє собою це самотнє подільське містечко та його околиці?

Нинішній розвиток Хмільника тісно пов'язаний з наявністю тут великих запасів надзвичайно цінних мінеральних вод, відкритих ще 1934 р. під час буріння артезіанської свердловини. При дослідженні виявилось, що це радонова вода. З того часу в районі почалося активне будівництво водолікарень та санаторіїв. Сьогодні своїх відпочиваючих чекають чимало санаторіїв з сучасним медичним обладнанням та високопрофесійними спеціалістами. Чисте лісове повітря, знаменитий хмільницький радон, кваліфіковане лікування, гарна домашня їжа – де ще так відпочинеш від повсякденності душею й тілом? А якщо потрібно подбати про здоров'я, відновити сили, пройти курс діагностики та лікування – приїздіть у Хмільник. Тут є все, щоб за санаторний курс лікування відчувати себе бадьорим і здоровим. Місто-курорт Хмільник – радонова скарбниця краю, рішенням Вінницької обласної ради визнаний перлиною Поділля.

Курорт Хмільник – один з найбільш відомих і популярних курортів не тільки в Україні, а й у зарубіжжі. Курорт державного значення знаходиться за 65 км. на північний захід від Вінниці. Клімат тут помірно - континентальний, м'який, без значних коливань температури, вологості та руху повітря, з великою кількістю сонячних днів. Річка Південний Буг і значні лісові масиви, а також чисте, озоноване повітря значно підвищують ефективність лікування. Функціонують тут сім оздоровниць, що роками накопичували досвід ефективного лікування пацієнтів, досягли високого рівня матеріально-технічного та лікувально-діагностичного забезпечення.

Наприклад, санаторій «Березовий гай», що знаходиться у мальовничому куточку лісового масиву («Берези» та «Сосни») поряд з лісовим озером надає відпочиваючим максимум послуг, спокою та енергії. Це досягається, як завдяки творчій праці колективу, так і унікальним можливостям природи, яка додає сили здоровим та виліковує хворих.

Тут пропонуються такі основні оздоровчі та лікувальні програми: здоровий хребет; здорові суглоби; реабілітація хворих з захворюваннями серцево-судинної системи; лікування та реабілітація хворих з вадами слуху та ЛОР-патологією; реабілітація бронхо - легневих захворювань; діагностика та лікування хворих з проявами алергії.

Крім цього здійснюється ефективне лікування захворювань ендокринної та статеві системи як у жінок, так і у чоловіків.

Широкий спектр лікувально-реабілітаційних заходів, їх ефективність досягаються завдяки використанню сучасних діагностичних комплексів, методик перевірених часом та природними лікувальними факторами, якими є мінерально- вуглекисло - радонові ванни, торф'яні мінеральні грязі.

Санаторій має повний комплекс сучасної фізіотерапевтичної апаратури для електролікування, світлолікування, магнітолікування та інших.

Серед ексклюзивних методик лікування та оздоровлення, застосовується комп'ютерна витяжка хребта та суглобів; кріосауна та інфрачервона сауна; кабіна для гідровакумного лазерного аромомасажу; фотоні поліхромні матриці та інше.

Відпочиваючі мають також можливість за період лікування в санаторії отримати консультації від провідних фахівців медицини з Вінниці, Києва, Харкова, Дніпропетровська та інших міст України, які плідно співпрацюють в різних науково-практичних напрямках.

До послуг клієнтів: вишукане домашнє та лікувальне харчування, спортивно-оздоровчий комплекс, конференц зал, бібліотека, розвинута інфраструктура міста-курорта, рибалка, лісові ягоди та гриби а також активний зимовий відпочинок на лижах та санках.

Санаторій інтенсивно будує нові спальні корпуси та розвиває сучасну інфраструктуру.

Тому його керівництво запрошує до співпраці туристичні фірми, медичні установи, страхові компанії та інші організації і підприємства, що зацікавлені у розширенні своїх ділових контактів та піклуються про здоров'я своїх працівників та клієнтів.

Потопає в чудовому лісопарку ще один оздоровчий заклад Хмільника – клінічний санаторій «Хмільник». Тут, ніби в самому серці природи, все схиляє до роздумів над вічними людськими цінностями. У цьому лікувальному закладі за 45 років його існування, зроблено чимало добрих справ з лікування та оздоровлення людей. Щороку тут запроваджуються нові методики лікування та діагностики хворих із захворюванням суглобів та хребта. У 2005 р. впроваджено нову методику лікування хвороби століття – остеохондрозу хребта на єдиному в Україні апараті, який сконструйований Дніпропетровськими конструкторами з урахуванням практичних навичок санаторних лікарів.

Унікальність клінічного санаторію «Хмільник» й у тому, що тут можуть полікувати не тільки основні захворювання, а й побічні. У спеціально змонтованій спелеокамері є змога оздоровитися людям, які хворіють хронічними бронхітами, бронхіальною астмою.

В бюветі, де мінеральна вода є аналогом трускавецької «Нафтусі», лікуються хворі, у яких є проблеми з нирками, печінкою, жовчним міхуром. Особливою популярністю в оздоровниці користуються відділення для реабілітації хворих, що перенесли інсульт, інфаркт та страждають хронічними ускладненнями після цукрового діабету. У будь-яку пору року вас чекають висококваліфіковані спеціалісти, яких об'єднує одна благородна мета: вони працюють заради неоціненного скарбу людини – здоров'я.

Якщо ви просто стомилися від прогресу урбанізації, міського шуму, швидкоплинності щоденних проблем і вам хочеться побувати на самоті, насолодитися тишею, отримати справжній спокій, то кращого місця ніж хмільницькі парки вам не знайти. У курортному Хмільнику таких зелених райських куточків декілька. І один з них знаходиться у медичному реабілітаційному центрі «Південний Буг» МВС України. Це – унікальний парк, закладений нещодавно. Він не просто дивує своїх відвідувачів красою та грацією зелених насаджень, а й має лікувальні властивості. Ландшафтний дизайн створювався за рекомендаціями Одеського науково-дослідного інституту фізіотерапії та курортології. У парку відповідно до зонування зелених насаджень розбиті прогулянкові маршрути та лікувальні теренкури. Уміло підібрані та відповідно посаджені лікарські трави, кущі та дерева створюють лікувальний ефект. Окрім дивовижних зелених краєвидів у парку розміщуються і місця для проведення дозвілля: бадмінтонна площадка, тенісний корт, альпінарій. Потрапивши сюди після загазованого міста ви відчуєте особливу принаду чистого повітря і вберете в себе позитивну енергію, яку випромінює природа.

Тож не випадково Хмільник взяв участь в обласному конкурсі «Сім чудес Вінниччини» і був названий переможцем у числі 20 перлин Поділля як радонова скарбниця.

Та Хмільник не лише один з найкращих курортів України, а й одне з найдревніших міст Поділля. Хмільник у 1448 р. отримав Магдебурзьке право, і з ХУІ ст. мав свій герб. У місті дотепер зберігається чимало пам'яток історії, культури, архітектури та природно – заповідного фонду.

З метою визначення кращих архітектурних об'єктів, найвизначальніших явищ, подій та особистостей міста, що можуть гідно представляти Хмільник на міжнародному рівні, повернути до них увагу вітчизняних та іноземних туристів, у 2008 р. рішенням міського виконавчого комітету було оголошено місцевий конкурс «Сім чудес Хмільника».

За його підсумками до семи чудес міста комісія віднесла: архітектурно - історичний комплекс «Замкова гора»; костюл Пресвятої Трійці; радонову воду – скарбницю Хмільника; ландшафтний парк Медичного центру реабілітації залізничників Південно - Західної залізниці; Хмільницький літопис; православні храми – символи неба і землі; творчість народного художника Ральфа Скульбашевського як унікального явища в культурно-мистецькому житті міста Хмільника.

Перебуваючи на Хмільниччині, ви познайомитеся ще з одним непересічним багатством цієї щедрої землі – її відомими особистостями, які тут народилися, жили і творили.

Родом з с. Курилівка Ігнатій Ян Падеревський – відомий піаніст, диригент, композитор, філантроп, політик. Він – автор 411 музичних творів. 1996 р. у селі відкрито меморіальну дошку відомому землякові. Український поет Я.Г. Шпорта родом з с. Сальниця. А село Куманівці – батьківщина поета Василя Колодія.

Знаний не лише у краї, але й на всю Україну видатний український письменник, лауреат Міжнародної літературної премії ім. Г. Сковороди (1993), премії ім. В.Вернадського (1994), заслужений діяч мистецтв України (1997) Микола Луків також родом з с. Куманівці. Окремі вірші поета покладені на музику і стали піснями. Найбільш відома з них «Росте черешня в мами на городі».

Дотепер у Хмільнику зберігся двоповерховий будинок, у якому мешкала Пелагея Яківна Литвинова-Бартан – відома громадська діячка України, відома письменниця, педагог, етнограф другої половини ХІХст. За своєю ерудицією освітнім рівнем вона входила у першу десятку жінок царської Росії. Нею підготовлено і надруковано чимало цікавих праць з етнографії, фольклору, історії. Відомі її роботи: «Південно руський орнамент», «Весільні обряди та звичаї села Землянки», «Чумацькі дороги», «Оповідання для дітей» та інші.

Свого часу у с. Білий Рукав працював український мовознавець і прозаїк Б.Д. Антонечко-Давидович. Тут народився поет-патріот В.П. Тарноградський, який у своїх поезіях оспівував любов до рідного краю.

Дитинство відомого історика, юриста, етнографа Г.В. Брилінга проходило в с. Думенки. На теренах краю перебували й ватажки українського селянського руху Устим Кармалюк та Северин Наливайко.

4 жовтня 1846 р. за завданням археологічної комісії великий Т. Шевченко, проїжджаючи Поділлям зупинявся у Хмільнику та Уланові, де здійснював місцеві фольклорні та етнографічні записи.

За повідомленнями історичних джерел, у Скаржницях, три тижні знаходився Богдан Хмельницький, на честь якого у райцентрі встановлено пам'ятник, а господарство с. Тараски носить ім'я відомого гетьмана.

У селі Уланів стояли загони полководця Запорізького війська, героя Визвольної війни 1648-1657 рр. Максима Кривоноса, який відбудував на півострові, утвореному двома рукавами р. Сливоди, досить міцну цегляну фортецю-замок, а біля неї спорудив дерев'яну православну церкву. У травні 1637 р., у цій місцевості формувалися козацькі загони Павла Бута, відомого у народі під іменем Павлюка.

Побував у цих краях і Устим Кармалюк зі своїми побратимами. Старожили сіл Лозни, Воронівці багато могли б розповісти про місця у тутешньому лісі, де переховувався народний месник.

Гордяться жителі Хмільниччини своїми земляками Героями Радянського Союзу. Лише один повернувся до рідної домівки, інші загинули на фронтах Великої вітчизняної війни. Родом з с. Соломірка (нині Порик) і активний учасник французького руху Опору періоду Другої світової війни, лейтенант Радянської армії Василь Порик. Він і понині живе у вдячній пам'яті українського і французького народів. У його рідному селі вдячні земляки створили музей Героя Радянського Союзу та національного Героя Франції Василя Васильовича Порика у приміщенні Будинку культури та спорудили герою пам'ятник.

Хмільницький край здавна славився своїми багатючими народними традиціями. Особливо цікавим був і залишається весільний обряд. Укладанню шлюбу завжди

надавали великого значення. Яскравою і невід'ємною частиною весільного обряду є випікання короваю.

Українська вишивка у Хмельницькому районі – це світ краси і фантазії, схвильована розповідь про думки, почуття, життя. У кожній оселі краю і сьогодні можна побачити вишиті рушники, сорочки, ікони, подушки, полотна, скатертини.

Для збереження своїх давніх традицій, що йдуть від діда-прадіда в с. Лозна створили музей. Експонати для нього збирають всією громадою, хто з бабусиною скриньки дістав вишиту сорочку, хто – тонке мереживо, навіть зберігся стародавній ткацький верстат. Адже в селі здавна займалися ткацтвом. Є тут і цілі династії вишивальниць. Протягом всього життя вишиває В. Остропільська. Це захоплення подарувала їй мати. Вона ж у свою чергу насагу до рукоділля передала двом своїм донькам.

Вишиті картини є розрадою для М. Савчишиної з с. Сальниця. Мов фарбами працює майстриня нитками на полотні, змінюючи напівтони, створюючи у глядачів відчуття реальності того, що відбувається на картині.

Славиться цей мальовничий і співучий край своїми піснями, які зберігають і шанують хмельничани, як неоціненний скарб, щоб передати їх майбутнім поколінням. Місцевими збирачами пісенного фольклору записано чимало народних пісень різних жанрів. Співали на Хмельниччині жартівливих пісень, в яких висміювалися негативні людські риси. Велика кількість пісень присвячена вічній темі кохання. Знають у краї чимало пісень патріотичних мотивів. Співають тут і календарно-обрядові пісні. Це – колядки, щедрівки, веснянки, купальські. У кожній пісні є іскорка правди, краплинка людської душі. Народ складав їх про своє життя та свої переживання. Загалом же у піснях розповідається героїчна історія краю про яку, можливо, нинішнє покоління ніколи б не дізналося.

Завітавши у цей благодатний край, ви гарно відпочинете і оздоровитеся в санаторно-курортних закладах Хмельника, помилуєтеся чудовою природою, наповнитесь незабутніми враженнями, познайомитеся з життям місцевої громади.